

Handläggare:
Lina Magnusson

Svar på remiss över miljöpolitiskt program för Stockholms läns landsting 2017-2021

Ärendebeskrivning

I detta ärende tar kulturnämnden ställning till svar på remiss över förslag på nytt miljöpolitiskt program för Stockholms läns landsting. Det blir det sjunde miljöpolitiska programmet för Stockholms läns landsting och skall gälla åren 2017-2021. Det tidigare programmet hette Miljöutmaning 2016 och beslutades i fullmäktige i december 2011.

Beslutsunderlag

"Förslag för remiss – Miljöpolitiskt program för Stockholms läns landsting 2017-2021" samt "Följebrev remiss LS 2015-0092" biläggs detta tjänsteutlåtande.

Förslag till beslut

Kulturförvaltningen föreslår kulturnämnden besluta att som svar på remiss över Miljöpolitiskt program för Stockholms läns landsting 2017-2021 överlämna och återropa kulturförvaltningens tjänsteutlåtande.

Förvaltningens motivering

Sammanfattning

Kulturförvaltningen tycker i stort att förslaget till miljöpolitiskt program är bra, men saknar direktiv för hur kulturförvaltningen ska bidra till att realisera målen.

Svar på frågorna i följebrevet till Förslaget om Miljöpolitiskt program

Kulturen är ett av fyra verksamhetsområden i landstinget. Vi är en del i det gemensamma miljöledningssystemet och delar därför de mål som landstinget tar sikte mot för en minskad miljöpåverkan. Kulturförvaltningens uppdrag är dock i huvudsak stödande för kulturlivet och inte producerande på det sätt som gäller för hälsa och vård och kollektivtrafiken. Vi är också en mindre budgetpost i landstingets totala verksamhet.

Förslaget till Miljöpolitiskt program för Stockholms läns landsting 2017-2021 ställer utöver grundläggande miljökrav upp fyra mål.

1. Klimat
2. Hållbar vård
3. Hållbara resor och transport
4. Hållbara fastigheter och anläggningar

Enligt följebrevet ska sex frågor besvaras för varje mål. Kulturförvaltningen väljer att svara på frågorna samlat för alla fyra målen.

1. Är målen tydliga?
Ja, kulturförvaltningen tycker att målen är tydliga.
2. Är målen relevanta och fångar de upp den betydande miljöpåverkan?
Ja, kulturförvaltningen anser att alla målen är relevanta för landstinget som helhet. Det kan vara på sin plats att i detta sammanhang framhålla att kultursektorns olika verksamheter generellt utgör en relativt liten miljöpåverkan. Det är viktigt om man vill att kultur ska lyftas fram som en del i samhällsutvecklingen och också bidra till att forma Stockholms län till Europas mest attraktiva storstadsregion.
3. Beskriv ert åtagande som ni kan bidra med för att uppnå målen.
Kulturförvaltningen tar sitt ansvar för att landstinget ska nå de gemensamma målen. Det är också viktigt att kulturförvaltningen agerar utifrån rollen som bidragsgivare till kulturlivet i Stockholms län och att den rollen innebär att förvaltningen arbetar aktivt med att ställa krav gällande miljöpåverkan på de kulturaktörer och/eller kulturverksamheter som finansieras av landstinget.
4. Bedömer ni att målen kommer att bidra till att skapa engagemang och delaktighet för miljöarbetet?
Kulturförvaltningen tycker det är positivt att målen identifierar väsentligheterna. Kulturförvaltningen anser också att det är av betydelse att förvaltningen arbetar aktivt med sin roll för att bidra till de gemensamma målen och med att ställa krav på de aktörer och verksamheter som landstinget stödjer inom kulturområdet.
5. Finns det ytterligare något mål som bör ingå?
Nej, kulturförvaltningen tycker att målen är riktigt satta utifrån var största miljöförbättringar kan uppnås.

6. Övriga synpunkter på mål, eller andra delar av förslaget.

Kulturförvaltningen vill förtydliga att vi ser förvaltningen som delaktig för att uppnå de gemensamma miljömålen i förslaget, men att det är klokt att målen fokuserar på landstingets huvudverksamheter vård och trafik, för att uppnå så stora miljöförbättringar som möjligt.

I förslaget sammanfattning står att all landstingsfinansierad verksamhet ska bidra till att landstinget uppnår målen. Här ser kulturförvaltningen en koppling till hur målen också påverkar finansieringen av kultur.

Kulturförvaltningen vill påpeka att det är viktigt att kulturen syns som en del av landstingsuppdraget, att kulturen är en aktör av betydelse i Europas mest attraktiva storstadsregion år 2030. Kanske kan det ges tillfälle att lyfta in direktiv för kulturen tydligare i målskrivningarna kring social hållbarhet.

Eva Bergquist
förvaltningschef

Göran Rosander
enhetschef

Stockholms läns landsting
Landstingsstyrelsens förvaltning
SLL Hållbarhet

BREV
2016-03-21

LS 2015-0092

Till nämnder och styrelser inom
Stockholms läns landsting

Remiss av förslag till miljöpolitiskt program 2017-2021

Inledning

Bifogat finner ni förslag till miljöpolitiskt program för Stockholms läns landsting år 2017-2021. Detta förslag önskar vi få era synpunkter på.

Stockholms län är en region i snabb utveckling. Stora investeringar i kollektivtrafik och bygg- och anläggningsprojekt kommer behövas samtidigt som en ökande och allt äldre befolkning kommer ställa stora krav på vården. Allt detta ska ske med så liten miljöpåverkan som möjligt. Landstingets miljöarbete styrs i ett miljöprogram, med höga målsättningar som syftar till att driva utvecklingen framåt, både i Sverige och globalt.

Process

Arbetet med att ta fram ett förslag till miljöpolitiskt program involverar många delar av landstinget. Genom projektets styrgrupp, referensgrupper med bland annat miljöchefer samt olika arbetsgrupper har landstingets samtliga förvaltningar och bolag varit delaktiga i framtagandet av förslaget.

I december 2015 valde landstingsdirektörens ledningsgrupp att ta en mer aktiv roll i framtagandet av miljöprogrammet. Syftet var att miljöarbetet ännu mer ska bli en del av landstinget strategiska arbeten och att förslaget förbereds för att arbetas in i budget- och investeringsplaner för 2017.

Nämnder och styrelser har nu möjlighet att lämna synpunkter på det framtagna förslaget. Inkomna remissvar hanteras av SLL Hållbarhet. Landstingsstyrelsens förvaltning färdigställer därefter ett tjänsteutlåtande med förslag till nytt miljöpolitiskt program. Förslaget bereds sedan politiskt för att beslutas i fullmäktige 15 november 2016. Avsikten är också att till tjänsteutlåtandet komplettera med vision för miljöarbetet samt en beskrivning av de ekonomiska effekterna av programmet. Hösten 2016 påbörjas även ett arbete med ett förtydligande av hur målen i miljöprogrammet ska mätas och redovisas.

2016-03-21

LS 2015-0092

Tidplan

Remissvar från nämnd/styrelse	senast 27 maj 2016
Tjänsteutlåtande till ledningskansliet	2 september 2016
Behandling i miljöberedningen	14 september 2016
Möte i arbetsutskottet	20 september 2016
Behandling i landstingsstyrelsen	25 oktober 2016
Beslut i landstingsfullmäktige	15 november 2016

Önskad återkoppling

Bilagat till detta brev finns två dokument. I dokumentet "Förslag för remiss - Miljöpolitiskt program för Stockholms läns landsting 2017-2021" finns de föreslagna miljömålen presenterade. Det är dessa vi önskar få era synpunkter på. För att ge en utförligare beskrivning av och bakgrund till målen finns dokumentet "Bakgrund till föreslagna miljömål i miljöpolitiskt program". Här beskrivs även exempel på åtgärder för att nå målen.

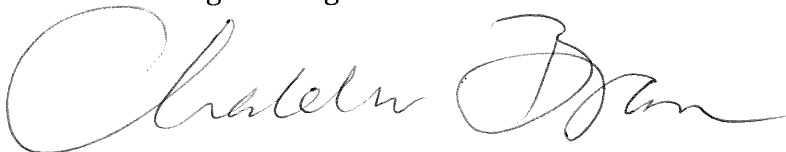
Vänligen besvara nedanstående frågor för de mål som är relevanta för er verksamhet och motivera gärna era svar.

1. Är målet tydligt?
2. Är målet relevant och fångar det upp den betydande miljöpåverkan?
3. Beskriv ert åtagande som ni kan bidra med för att uppnå målet.
4. Bedömer ni att målet kommer att bidra till att skapa engagemang och delaktighet för miljöarbetet?
5. Finns det ytterligare något mål som bör ingå?
6. Övriga synpunkter på mål, eller andra delar av förslaget.

De avgivna remissvaren ska vara beslutade i respektive nämnd eller styrelse. Vi behöver ert remissvar senast fredag den 27 maj 2016. Remissvaren skickas till registrator.lsf@sll.se.

Vid frågor, kontakta Fredrik Rangstedt, projektledare, fredrik.rangstedt@sll.se.

Med vänlig hälsning

Charlotta Brask
Hållbarhetschef Stockholms läns landsting och projektägare

Förslag för remiss –
Miljöpolitiskt program för
Stockholms läns landsting
2017–2021

Landstingsstyrelsens förvaltning

Landstingsdirektör Toivo Heinsoo

08-737 42 21

toivo.heinsoo@sll.se

Hållbarhetschef Charlotta Brask

08-123 144 71

charlotta.brask@sll.se

Inledning

Miljöarbetet i Stockholms läns landsting styrs i ett miljöpolitiskt program. Landstingets sjunde miljöprogram gäller 2017–2021 och har höga mål som syftar till en minskad miljöpåverkan och att driva utvecklingen framåt, både i Sverige och globalt. Målen i programmet bidrar till en hållbar samhällsutveckling, med hållbara resor, fastigheter och vård. Miljöprogrammet inkluderar även ett ansvar för hur produktionen av de varor och tjänster som landstinget upphandlar påverkar människor och miljö.

Landstingets främsta uppgift är att se till att invånarna i länet får tillgång till en väl fungerande hälso- och sjukvård och kollektivtrafik. Landstinget ansvarar också för regionplanering och ska bidra till ett fritt och tillgängligt kulturliv i länet.

Stockholms län är en dynamisk region i snabb utveckling. För att kunna erbjuda en vård som uppfyller invånarnas förväntningar och framtidens vårdbehov genomför landstinget en av de största satsningarna någonsin inom hälso- och sjukvården. Att Stockholm växer kraftigt innebär en ökad belastning på alla trafiksystemen i länet och därför görs stora investeringar inom kollektivtrafiken. Allt detta ska ske med så liten miljöpåverkan som möjligt.

Landstingets miljöarbete bidrar till att uppnå nationella och internationella mål för hållbar utveckling. Världens stats- och regeringschefer har antagit globala mål för hållbar utveckling för att skydda planeten och dess naturresurser, utrota fattigdom och hunger och förverkliga de mänskliga rättigheterna. I Sverige är det övergripande målet för miljöpolitiken att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen är lösta, utan att öka miljö- och hälsoproblemen utanför landet. Stockholms läns landsting är en viktig aktör i Sveriges arbete för att uppnå dessa mål.

Stockholm, 2016-03-21

Innehållsförteckning

Inledning	1
Sammanfattning.....	3
Grundläggande miljökrav för Stockholms läns landsting.....	5
Miljömål	6
1. Klimat.....	6
2. Hållbar vård.....	7
3. Hållbara resor och transporter	9
4. Hållbara fastigheter och anläggningar	11
Så styrs miljöarbetet.....	14
Organisation och ansvar.....	14
Processtyrt miljöarbete i landstinget.....	15
Ägar- och förvaltningsstyrning	15
Upphandling	15
Investeringar	16
Kommunikation och utbildning.....	16
Forskning och innovation	16
Andra viktiga styrdokument.....	17

Sammanfattning

Stockholms läns landsting arbetar systematiskt och målmedvetet med att minska verksamhetens negativa miljöpåverkan och bidrar samtidigt till en hållbar samhällsutveckling, med hållbara resor, fastigheter och vård. Arbetet utgår från ett miljöpolitiskt program som har beslutats av landstingsfullmäktige och bryts ner i lokala mål och handlingsplaner.

Landstinget ska också genom upphandling och en resurseffektiv produktanvändning bidra till en hållbar konsumtion och produktion. Ambitionen är att vara en ledande aktör i Europa när det gäller hållbarhetskrav i offentlig upphandling.

Miljöarbetet upprätthålls och utvecklas med certifierade miljöledningssystem och miljömålen följs upp varje år. Förutom målen innehåller programmet också grundläggande miljökrav. Alla förvaltningar och bolag i landstinget omfattas av miljöprogrammet. Även landstingsfinansierad verksamhet i annan regi ska bidra till att landstinget uppnår målen.

Ambitionen är att miljöarbetet är en del av chefer och medarbetares vardag i alla landstingsfinansierade verksamheter och även inspirerar andra aktörer. Kommunikation om miljö ska bidra till att organisationen uppfattas som en attraktiv arbetsgivare och ge en positiv bild av landstinget.

Miljöprogrammet gäller 2017–2021 och är inriktat på följande 16 mål:

■ Klimat

1. År 2021 har landstingets utsläpp av växthusgaser minskat med 85 procent och år 2030 med 100 procent
2. Under programperioden fastställer landstinget en klimatanpassningsorganisation och tar fram en klimatanpassningsplan

■ Hållbar vård

3. Under programperioden arbetar landstinget för en hållbar läkemedelskedja som med bibehållen patientnytta bidrar till att minska miljöpåverkan från läkemedel vid tillverkning, användning och kassation
4. År 2021 ska landstingets klimatpåverkan från utsläpp av anestesigaser ha minskat med 50 procent i jämförelse med år 2009
5. År 2021 är textilhanteringen i landstingets vårdverksamheter resurseffektiv
6. År 2021 serveras enbart miljömässigt hållbara patientmåltider inom Stockholms läns landsting

- Hållbara resor och transporter
  7. År 2030 har gång, cykel, digitala resor och bildelning avlastat kollektivtrafiken, minskat de övriga motoriserade resorna och stärkt folkhälsan. Kollektivtrafikens andel av de motoriserade resorna har ökat år 2021 samt år 2030, i jämförelse med år 2011
  8. År 2021 sker landstingets transporter helt med förnybara drivmedel
  9. Energianvändningen för kollektivtrafiken har minskat med 10 procent år 2021 och med 15 procent år 2030, i jämförelse med år 2011
  10. Klimatpåverkan från landstingets tjänsteresor har minskat med 10 procent år 2021 i jämförelse med år 2016. Resfria arbetssätt prioriteras, liksom resor med tåg framför flyg
  11. Mängden miljö- och hälsofarliga kemikalier för drift och underhåll av kollektivtrafiken har minskat med 30 procent år 2021, i jämförelse med år 2017
- Hållbara fastigheter och anläggningar
  12. Under programperioden har klimatpåverkan från byggprocessen i landstingets bygg- och anläggningsprojekt beaktats och begränsats
  13. År 2021 har landstinget ökat återanvändningen och materialåtervinningen i bygg- och anläggningsprojekt, samt genomfört åtgärder för att förebygga avfall
  14. År 2021 har 50 procent av materialet och produkterna som används vid landstingets ny- och ombyggnationer bedömts enligt Byggvarubedömningens kriterier och minst 90 procent av det som har bedömts är accepterat eller rekommenderat
  15. Mängden miljö- och hälsofarliga kemikalier för drift och underhåll av landstingsägda fastigheter har minskat med minst 30 procent år 2021, i jämförelse med år 2017
  16. Verksamhets- och fastighetsenergi i landstingsägda fastigheter har minskat med 15 procent år 2021 och med 30 procent år 2030, i jämförelse med år 2011.

Grundläggande miljökrav för Stockholms läns landsting

Landstingets grundläggande miljökrav (nedan) gäller under programperioden. Förvaltningar och bolag hanterar dessa krav inom ramen för sina respektive miljöledningssystem. Landstinget

- har bara miljöbilar och tillämpar särskilda riktlinjer för val av bränsle och fordonstyp
- väljer alltid energi av förnybart ursprung i avtal om leveranser av elektricitet, fjärrvärme och fjärrkyla till fastigheter, samt av elektricitet till kollektivtrafiken
- ställer höga krav på energiprestanda vid nybyggnationer och större ombyggnationer¹
- ställer krav i avtal som säkerställer att det finns effektiv utrustning för destruktion av lustgas inom all landstingsfinansierad förlossningsvård, samt följer utvecklingen när det gäller användningen av lustgas inom annan vård
- säkerställer att verksamheterna arbetar resurseffektivt genom att
  - minska och effektivisera materialförbrukningen
  - främja återanvändning av möbler och IT-utrustning
  - återvinna mat, papper, plast, metall, glas och elavfall, samt hantera farligt avfall på ett säkert sätt
- vidareutvecklar återvinningssystemen i landstingsägda fastigheter
- säkerställer att avfall i landstingets bygg- och anläggningsprojekt sorteras enligt Sveriges byggindustriers riktlinjer
- använder inte kemiska produkter som medför en risk för hälsa och miljö och ställer kemikaliekraV i alla relevanta upphandlingar²
- köper endast ekologiskt kaffe, te och frukt till anställda och ekologiska alternativ väljs i första hand vid representation.

---

¹ Kraven på energianvändning ska motsvara Miljöbyggnad betyg Guld (se www.sgbc.se).

² Enligt *Stockholms läns landstings utfasningslista för miljö- och hälsofarliga kemikalier 2017–2021*, LS 2015-1281.

Miljömål

Under 2017–2021 bedriver landstinget ett ambitiöst och systematiskt miljöarbete för att minska klimatpåverkan, bli mer resurseffektivt samt minska de miljö- och hälsorisker som beror på direkta och indirekta utsläpp från verksamheten. Landstinget ställer dessutom miljökrav och sociala krav på sina leverantörer. Med utmanande mål och genom utveckling av nya metoder, arbetssätt och tekniker driver landstinget miljöarbetet framåt. Miljöarbetet engagerar och inspirerar, skapar delaktighet och bjuder in till samverkan. Miljöprogrammet är indelat i fyra målområden:

- Klimat
- Hållbar vård
- Hållbara resor och transporter
- Hållbara fastigheter och anläggningar

Inom de fyra målområdena finns sammanlagt 16 miljömål som följs upp med totalt 25 indikatorer. Det måltal som anges är den nivå landstinget ska uppnå.

1. Klimat

Klimatförändringar är ett hot mot hela planeten och det är nödvändigt att omedelbart minska utsläppen av koldioxid och andra växthusgaser. Kollektivtrafiken är den del av landstinget som använder mest energi och som står för en stor del av landstingets utsläpp av växthusgaser. Även elektricitet, värme och kyla som används i fastigheter och anläggningar står för betydande utsläpp av växthusgaser.

Klimatförändringarna innebär också nya utmaningar när det gäller att anpassa verksamheter till bland annat värmeböljor och intensiva skyllfall. Landstinget ansvarar för samhällsviktig verksamhet där det är viktigt att mildra den påverkan som klimatförändringarna orsakar.

År 2017–2021 genomför landstinget åtgärder som minskar utsläppen av växthusgaser, bland annat genom att övergå till 100 procent förnybar energi, effektivisera energianvändningen, minska utsläppen av lustgas och anestesigaser samt begränsa klimatpåverkan från bygg- och anläggningsprojekt³. Genom upphandling minskar landstingets klimatpåverkan från konsumtion och produktion. Landstinget utvecklar också en plan för klimatanpassning för att förebygga och mildra påverkan av växthuseffekten. I

---

³ Utförligare beskrivningar av mål för att minska klimatpåverkan finns inom respektive område: hållbar vård, hållbara resor och transporter och hållbara fastigheter och anläggningar.

den regionala utvecklingsplaneringen arbetar landstinget med klimatanpassning för regionen som helhet⁴.

- 1.1 År 2021 har landstingets utsläpp av växthusgaser minskat med 85 procent och år 2030 med 100 procent⁵.
  - 1.1.1 Indikator: klimatpåverkan från utsläpp av växthusgaser (ton koldioxidekvivalenter). Måltal: ska ha minskat med 85 procent år 2021 och med 100 procent år 2030, i jämförelse med år 2011.

Beskrivning: målet utgör den sammanslagna effekten av andra mål (se nedan) och omfattar fastigheter (elektricitet, värme, kyla och köldmedia), kollektivtrafik och diverse andra transporter, samt lustgas och anestesigaser. Målet ersätter det tidigare målet: att landstingets totala utsläpp av växthusgaser ska vara minst 30 procent lägre år 2020 än basåret 2011.
- 1.2 Under programperioden fastställer landstinget en klimatanpassningsorganisation och tar fram en klimatanpassningsplan.
  - 1.2.1 Indikator och måltal: landstinget har en klimatanpassningsorganisation och en beslutad klimatanpassningsplan, med en tidshorisont som sträcker sig till år 2100.

Beskrivning: initialt sker ett arbete med att identifiera kritiska faktorer och verksamheter samt synergier på kort och på lång sikt, samt att upprätta förslag på åtgärder som sedan revideras årligen under programperioden. Arbetet utgör underlag för en klimatanpassningsplan som sammanställs under programperioden.

2. Hållbar vård

En ökande och åldrande befolkning ställer höga krav på vården inom Stockholms läns landsting. Det växande vårdbehovet innebär också att miljöbelastningen ökar, både från vårdverksamheterna och indirekt genom inköpen av varor och tjänster.

År 2017–2021 genomför landstinget åtgärder som minskar miljöbelastningen från läkemedel, livsmedel, textilier och andra varor i alla led – från tillverkning till användning och avfall. Åtgärder för en säkrare och mer kostnadseffektiv läkemedelshantering samt en resurseffektiv textilhantering genomförs, liksom ett kontinuerligt arbete för att minska utsläppen av anestesigaser och lustgas. För att minska matsvinnet och öka andelen ekologiska livsmedel samt klimatsmarta menyer, satsar landstinget också på miljömässigt hållbara patientmåltider.

- 2.1 Under programperioden arbetar landstinget för en hållbar läkemedelskedja som med bibehållen patientnytta bidrar till att

---

⁴ För närvarande sker arbetet genom RUF 2010.

⁵ En kontrollräkning sker under remisstiden. Beskrivningen av de minskade klimatgasutsläppen ska spegla den samlade effekten av de åtgärder som föreslås i miljöprogrammet till Scope 1 och 2, enligt definitionen i Greenhouse Gas Protocol.

minska miljöpåverkan från läkemedel vid tillverkning, användning och kassation.

- 2.1.1 Indikator och måltal: miljökrav och sociala krav ställs alltid vid upphandling av läkemedel. Under programperioden ska minst två uppföljningar genomföras.

Beskrivning: målet omfattar landstingets upphandlingar av läkemedel på rekvisition.

- 2.1.2 Indikator och måltal: landstingets uppföljning visar på minskade utsläpp av miljöbelastande läkemedelssubstanser.

Beskrivning: de vårdverksamheter och den tandvård som berörs beslutar från och med år 2017 varje år om mål och åtgärder utifrån landstingets förteckning över miljöbelastande läkemedelssubstanser. För att se om utsläppen av miljöbelastande läkemedel minskar görs uppföljningar av vidtagna åtgärder samt inköpsstatistik⁶

- 2.1.3 Indikator och måltal: de vårdverksamheter som berörs minskar kassationen av läkemedel genom säkrare och effektivare läkemedelshantering.

Beskrivning: de vårdverksamheter som berörs genomför under programperioden minst en åtgärd per förvaltning och bolag för säkrare och mer kostnadseffektiv läkemedelshantering, vilket även minskar en onödig kassation av läkemedel.

- 2.2 År 2021 ska landstingets klimatpåverkan från utsläpp av anestesigaser ha minskat med 50 procent i jämförelse med år 2009.

- 2.2.1 Indikator: klimatpåverkan från utsläpp av anestesigaser (ton koldioxidekvivalenter). Måltal: utsläppen ska minska med 50 procent till år 2021 i jämförelse med år 2009.

Beskrivning: den utsläppta mängden är lika med den inköpta mängden, minus den destruerade mängden. Den destruerade mängden beräknas med hjälp av uppgifter om utsläpps begränsande åtgärder, exempelvis antalet använda filter för uppsamling av anestesigaser.

- 2.3 År 2021 är textilhanteringen i landstingets vårdverksamheter resurseffektiv.

- 2.3.1 Indikator och måltal: miljökrav och sociala krav ställs vid upphandling av tvätt- och textilservice.

Beskrivning: målet omfattar landstingets upphandlingar av tvätt- och textilservice. Under programperioden ska minst en uppföljning av avtalskraven genomföras.

- 2.3.2 Indikator och måltal: miljöhänsyn inkluderas i landstingets klädregler.

Beskrivning: målet omfattar landstingets egna verksamheter inom vård och tandvård. Miljöhänsyn inkluderas i både landstingsövergripande och lokala klädregler och klädpolicyer.

- 2.3.3 Indikator: andelen kläder som är uteliggande i verksamheterna i mer än 30 dagar. Måltal: andelen ska vara mindre än 25 procent.

---

⁶ En gemensam uppföljningsmodell för indikator 2.1.2 färdigställs 2016.

Beskrivning: målet omfattar landstingets egna verksamheter inom vård och tandvård och mäts genom statistik från landstingets textil- och tvättleverantör. Utöver att minska andel uteliggande kläder ska förvaltningar och bolag verka för att omsättningshastigheten för samtliga textilier ökar.

2.4 År 2021 serveras enbart miljömässigt hållbara patientmåltider inom Stockholms läns landsting.

2.4.1 Indikator: andelen ekologiska livsmedel (procent). Måltal: 50 procent år 2021.

Beskrivning: andelen beräknas på pris. Fokus är på storvolymlivsmedel och livsmedel med en stor miljöbelastning.

2.4.2 Indikator och måltal: hållbarhetskrav ställs alltid vid upphandling av patientmåltider och livsmedel.

Beskrivning: målet omfattar landstingets upphandlingar av patientmåltider och livsmedel. Under programperioden sker en uppföljning av avtalskraven.

2.4.3 Indikator: klimatpåverkan från patientmåltider (ton koldioxidekvivalenter). Måltal: ska ha minskat med 20 procent år 2021 i jämförelse med år 2016.

Beskrivning: målet omfattar patientmåltider som serveras i landstinget.

2.4.4 Indikator: andel av mängden mat som slängs (procent). Måltal: maximalt 15 procent av portionsvikten slängs år 2021.

Beskrivning: avser andelen av mängden mat som serveras till patient.

3. Hållbara resor och transporter

Att Stockholm växer kraftigt ökar belastningen på alla trafiksystem i länet. Landstinget gör stora investeringar inom kollektivtrafiken för att arbetet med hållbara resor ska ligga i framkant och främja en hållbar utveckling av Stockholmsregionen.

Perioden 2017–2021 genomförs olika åtgärder så att kollektivtrafikresandet ökar och transporterna blir mer energieffektiva och sker med förnybara drivmedel. Landstinget genomför också åtgärder för att minska utsläppen av miljö- och hälsofarliga ämnen vid drift och underhåll av kollektivtrafiken. Åtgärderna leder till minskat buller samt mindre partikel-, kväveoxid- och klimatpåverkande utsläpp. Insatserna minskar också kemikaliebelastningen i miljön och förbättrar arbetsmiljön för landstingets anställda. Sammantaget leder arbetet till en förbättrad folkhälsa.

3.1 År 2030 har gång, cykel, digitala resor⁷ och bildelning avlastat kollektivtrafiken, minskat de övriga motoriserade resorna och stärkt

---

⁷ Digitala resor avser telefon- och videomöten som ersätter resor med tåg, flyg eller bil.

folkhälsan. Kollektivtrafikens andel av de motoriserade resorna har ökat år 2021 samt år 2030, i jämförelse med år 2011.⁸

- 3.1.1** Indikator: resvaneundersökningar om resor med cykel och gång, bildelning samt digitala resor. Måltal: ökning av gång, cykel, bildelning och digitala resor.

Beskrivning: resvaneundersökningar för länets medborgare följer upp andelen resor med cykel och gång. Enkäter om bildelning till dem som reser i bil visar om de är förare eller passagerare. Uppföljningen av resvanor bland förvärvsarbetande i länet omfattar även digitala resor: telefon- och videokonferenser samt den andel som arbetar på distans.

- 3.1.2** Indikator för kollektivtrafikandel: SL:s marknadsandel av resandet i länet. Måltal: kollektivtrafikandelar ska öka enligt gällande trafik försörjningsprogram för Stockholms län.

Beskrivning: kollektivtrafikandelar (marknadsandelar) beräknas vid tullsnitten med manuell trafikanträkning och med biltrafikdata från Statens väg- och transportforskningsinstitut. Förutom tullsnittsberäkningarna använder trafikförvaltningen även den nationella resvaneundersökningen, RVU Sverige, som Trafikanalys ansvarar för.

- 3.2** År 2021 sker landstingets transporter helt med förnybara drivmedel.

- 3.2.1** Indikator: andelen förnybar energi för transporter, i procent. Måltal: 99 procent.

Beskrivning: riktvärdet för kollektivtrafik på land är 100 procent, för kollektivtrafik till sjöss 90 procent, samt för resor med personbil och övriga transporter 80 procent. Även spårtrafik omfattas av målet.

- 3.3** Energianvändningen för kollektivtrafiken har minskat med 10 procent år 2021 och med 15 procent år 2030, i jämförelse med år 2011.

- 3.3.1** Indikator: energianvändning för kollektivtrafik per personkilometer. Måltal: ska ha minskat med 10 procent år 2021 och med 15 procent år 2030, i jämförelse med år 2011.

Beskrivning: riktvärdet för kollektivtrafikens energianvändning till sjöss är minst 10 procent effektivare år 2021 och 15 procent effektivare år 2030, i jämförelse med basåret 2011. För kollektivtrafik med buss är riktvärdet minst 10 procent effektivare år 2021 och 25 procent effektivare år 2030, i jämförelse med basåret 2011. För spårtrafiken är riktvärdet minst 5 procent effektivare år 2021 och 15 procent effektivare år 2030, i jämförelse med basåret 2011. För spårtrafiken avses enbart spårdrift.

- 3.4** Klimatpåverkan från landstingets tjänsteresor har minskat med 10 procent år 2021 i jämförelse med år 2016. Resfria arbetssätt prioriteras, liksom resor med tåg framför flyg.

---

⁸ Arbetet med att ta fram ett nytt trafikförsörjningsprogram pågår under 2016 vilket kan innebära justeringar av måltalen i detta dokument.

- 3.4.1 Indikator: koldioxidekvivalenter från tåg och flyg, i ton. Måltal: ska ha minskat med 10 procent i jämförelse med år 2016.

Beskrivning: omfattar tåg- och flygresor i tjänsten som anställda bokar via resebyrå. Resor med personbil ingår i 3.2 ovan.

- 3.5 Mängden miljö- och hälsofarliga kemikalier för drift och underhåll av kollektivtrafiken har minskat med 30 procent år 2021, i jämförelse med år 2017.

- 3.5.1 Indikator: mängden utfasningskemikalier, i kilogram eller liter. Måltal: ska vara 30 procent mindre år 2021 i jämförelse med år 2017.

Beskrivning: år 2017 inventeras mängden utfasningskemikalier hos de underhållsleverantörer som trafikförvaltningen anlitar och den uppmätta mängden utgör basår för målet. En årlig inventering och redovisning utförs sedan. Mängden mäts i kilogram eller liter. De aktuella utfasningskemikalierna definieras i Stockholms läns landstings utfasningslista för miljö- och hälsofarliga kemikalier 2017–2021.

4. Hållbara fastigheter och anläggningar

Stockholms läns landsting är inne i en period med stora investeringar i kollektivtrafik och vårdfastigheter. Bygg- och anläggningsprojekt utgör en väsentlig del av landstingets miljöpåverkan 2017–2021. De beslutade bygg- och anläggningsprojektens klimatpåverkan beräknas överstiga landstingets övriga klimatpåverkan. Dessutom sker en ytterligare miljöpåverkan genom de kemiska produkter som används för underhåll av fastigheter och i byggvaror, samt att det uppstår stora mängder avfall i landstingets bygg- och anläggningsprojekt.

Perioden 2017–2020 genomför landstinget olika åtgärder för att begränsa klimatpåverkan från bygg- och anläggningsprojekt. Arbetet med att minska energianvändningen för drift av fastigheter och i bygg- och anläggningsprojekt fortsätter. Landstinget fortsätter också arbetet för att minska miljöpåverkan av miljö- och hälsofarliga kemikalier.

- 4.1 Under programperioden har klimatpåverkan från byggprocessen i landstingets bygg- och anläggningsprojekt beaktats och begränsats.

- 4.1.1 Indikator och måltal: landstinget har tagit fram och implementerat en plan för att begränsa klimatpåverkan i bygg- och anläggningsprojekt.

Beskrivning: under 2017 utarbetas en plan för att begränsa klimatpåverkan från byggprocessen i landstingets bygg- och anläggningsprojekt. De förvaltningar och bolag som berörs av planen utvecklar kompetens och processer som säkerställer att den genomförs.

- 4.2 År 2021 har landstinget ökat återanvändningen och materialåtervinningen i bygg- och anläggningsprojekt, samt genomfört åtgärder för att förebygga avfall.

- 4.2.1 Indikator och måltal: de förvaltningar och bolag som berörs arbetar för att förebygga avfall och öka återanvändningen (minst fyra prioriterade fraktioner), samt öka materialåtervinningen (minst tre prioriterade fraktioner) vid ny- och ombyggnation respektive anläggningsprojekt.

Beskrivning: de förvaltningar och bolag som berörs utarbetar och beslutar under 2017 om mål och åtgärder för sitt utvecklingsarbete.

- 4.3 År 2021 har 50 procent av materialet och produkterna som används vid landstingets ny- och ombyggnationer bedömts enligt Byggvarubedömningens kriterier och minst 90 procent av det som har bedömts är accepterat eller rekommenderat.

- 4.3.1 Indikator: andelen material och produkter som har bedömts enligt Byggvarubedömningens kriterier, i procent. Måltal: 50 procent år 2021.

Beskrivning: de material och produkter som används vid en ny- eller ombyggnation registreras. För avslutade projekt redovisas varje år andelen material och produkter som har bedömts enligt Byggvarubedömningen (eller motsvarande kriterier) och den andel som inte har bedömts.

- 4.3.2 Indikator: andelen accepterade eller rekommenderade material och produkter av de som har bedömts enligt Byggvarubedömningens kriterier, i procent. Måltal: 90 procent av de material och produkter som har bedömts år 2021.

Beskrivning: varje år redovisas andelen rekommenderade respektive accepterade material och produkter för avslutade projekt.

- 4.4 Mängden miljö- och hälsofarliga kemikalier för drift och underhåll av landstingsägda fastigheter har minskat med minst 30 procent år 2021, i jämförelse med år 2017.

- 4.4.1 Indikator: mängden utfasningskemikalier, i kilogram eller liter. Måltal: 30 procent mindre år 2021 i jämförelse med år 2017.

Beskrivning: under 2017 inventeras mängden utfasningskemikalier hos underhållsleverantörer som har anlåtats av Locum AB och trafikförvaltningen och den uppmätta mängden utgör basår för målet. Mängden mäts i kilogram eller liter. De aktuella utfasningskemikalierna definieras i Stockholms läns landstings utfasningslista för miljö- och hälsofarliga kemikalier 2017–2021.

- 4.5 Verksamhets- och fastighetsenergi i landstingsägda fastigheter har minskat med 15 procent år 2021 och med 30 procent år 2030, i jämförelse med år 2011.

- 4.5.1 Indikator: energianvändning som köpt energi, kilowattimmar, per kvadratmeter (A_{temp}). Måltal: 15 procent lägre energianvändning år 2021 och 30 procent lägre år 2030, i jämförelse med år 2011.

Beskrivning: målet omfattar all elektricitet, värme och kyla, fastighetsenergi och verksamhetsenergi sammanslaget. Ett riktvärde för energianvändningen i fastigheter som ägs av Landstingsfastigheter AB är att den ska ha minskat med minst 15 procent år 2021 och med minst 35 procent år 2030, i jämförelse med år

2011. Verksamhets- och fastighetsenergin ska effektiviseras i lika stor utsträckning. Ett riktvärde för energianvändningen i fastigheter som ägs av AB Storstockholms lokaltrafik är att verksamhets- och fastighetsenergi tillsammans ska ha minskat med minst 10 procent år 2021 och med minst 15 procent år 2030, i jämförelse med år 2011.

Så styrs miljöarbetet

Miljöprogrammet styr landstingets miljöarbete genom att det definierar hur arbetet ska utvecklas och hur landstingets verksamheter och landstingsfinansierade organisationer ska bedriva sin verksamhet med så lite negativ miljöpåverkan som möjligt, samt bidra till bättre hälsa och hållbar utveckling.

Förvaltningarna och bolagen styr miljöarbetet genom att planera för åtgärder och hantera kostnader via budgetprocessen, inom ramen för respektive budgetår. Investeringar som görs för miljöarbetet hanteras genom landstingets övergripande investeringsprocess.

Miljöprogrammet är en del av chefernas och medarbetarnas vardag. Det skapar ett engagemang för och en medvetenhet om landstingets miljöarbete, samt stimulerar till forskning, innovation och utveckling inom miljöområdet – regionalt, nationellt och internationellt.

Organisation och ansvar

Landstingsfullmäktige har det övergripande ansvaret och beslutar i principiella och viktiga ärenden som till exempel det miljöpolitiska programmet.

Landstingsstyrelsen leder och samordnar landstingets angelägenheter och har uppsikt över dess nämnder och bolag, samt ett övergripande ansvar för att skapa en organisation för miljöarbetet. Landstingsstyrelsen följer upp miljöprogrammet, kontrollerar att styrningen av miljöarbetet fungerar tillfredsställande, samt lämnar förslag till fullmäktige som utformar de nödvändiga riktlinjerna och anvisningarna för att tillämpa programmet.

Nämnder och bolagsstyrelser ansvarar för miljöfrågorna inom sina verksamheter med utgångspunkt från det miljöpolitiska programmet.

Förvaltningschefer och verkställande direktörer ansvarar för att utforma lokala mål och anvisningar samt budget inom ramen för sin egen verksamhet för att uppfylla landstingets miljöpolitiska program. Dessa mål och anvisningar ska antas av nämnd respektive styrelse. Förvaltningschefen, alternativt den verkställande direktören, ska löpande rapportera hur arbetet fortlöper till nämnden, styrelsen och i förekommande fall till ägarutskottet.

Medarbetarna bidrar till miljöarbetet och lyfter förbättringsidéer.

Leverantörer till landstinget inom hälso- och sjukvård, kollektivtrafik och fastighetsområdet ska följa och redovisa sitt miljöarbete enligt kraven i avtalen.

Processtyrt miljöarbete i landstinget

Miljöarbetet styrs genom landstingets budgetprocess och ingår i alla delar av budgetflödet och landstingets redovisningsprocess. Förvaltningarnas och bolagens arbete med miljö:

- ska planeras i respektive årlig budget och verksamhets- och affärsplan
- ska redovisas landstingsövergripande och på bolags- och förvaltningsnivå enligt fastställd plan
- kvalitet- och förbättringsarbete ska säkerställas på bolags- och förvaltningsnivå genom ägarstyrning och certifiering enligt ISO 14001
- kvalitet- och förbättringsarbete ska säkerställas och kontrolleras på landstingsnivå genom budgetprocess och revision.

Ägar- och förvaltningsstyrning

Landstingets ägar- och förvaltningsstyrning säkerställer att förvaltningar och bolag sköts ansvarsfullt och så effektivt som möjligt. Förvaltningar och bolag:

- ska fastställa verksamhetens hållbarhetsarbete enligt ägarriktlinjer och ägarkriterier
- ska följa det vidgade ansvaret för internkontroll.

Upphandling

Landstingets ambition är att vara en ledande aktör i Europa när det gäller hållbarhetskrav i offentlig upphandling. Inom ramen för genomförandet av det miljöpolitiska programmet tar landstinget fram en plan för hållbar upphandling. Planen ska

- bidra till att miljöprogrammets mål och krav om energi, transporter, läkemedel, textilier, patientmåltider, resurser och kemikalier uppfylls
- stimulera innovation av produkter med låg miljöpåverkan i ett livscykelperspektiv och främja en resurseffektiv användning av produkter
- stärka mänskliga rättigheter i leverantörskedjan för varor och tjänster vid landstingets upphandlingar samt bidra till att skapa sociala värden i regionen och i vår närmiljö
- definiera en process för hållbar upphandling som bland annat omfattar behovs-, marknads- och riskanalyser, deltagande i strategiskt viktiga FoU-projekt, utveckling av

innovationsfrämjande testmiljöer, uppföljning, samt effektiva kanaler för att sprida information och kunskap.

Investeringar

Landstingets investeringsprocess är integrerad i budgetprocessen och i landstingets investeringsstrategi. Den beskriver hur de övergripande målen omsätts i investeringar. Investeringsstrategin är därmed en länk mellan de politiska ambitionerna och investeringsplanen. Investeringar i miljöarbetet bedöms och prioriteras tillsammans med alla landstingets investeringar. Landstingets investeringar ska ta hänsyn till de miljöpolitiska målen genom att en miljöbedömning görs i:

- Investeringsutredning
- Investeringsplanering
- Inriktningsbeslut

Miljöperspektivet ska finnas med i de tekniska anvisningar och mallar som upprättas i investeringsprocessen.

Investeringsstrategin anger på ett övergripande sätt hur investeringar ska hanteras inom landstinget.

Miljöperspektivet ska beaktas lokalt och

- ingå i de lokala rutiner och arbetssätt som upprättas för investeringar i bolag och förvaltningar.

Kommunikation och utbildning

Landstingets miljökommunikation ska stärka landstingets varumärke och arbetsgivarvarumärke.

All kommunikation och utbildning inom miljöområdet ska planeras utifrån målgruppsanalyser och utformas för att vara både effektiv och när de önskade effekterna.

Kommunikations- och utbildningsinsatser ska utformas så att information och kunskap förmedlas på ett lättillgängligt och tydligt sätt. Insatserna ska leda till att landstingets miljöarbete är känt och inspirerar, samt att det integreras i den vardagliga verksamheten.

Forskning och innovation

Miljö ska ingå i landstingets arbete med forskning och innovation.

Andra viktiga styrdokument

Det miljöpolitiska programmet visar hur Stockholms läns landstings verksamheter och landstingsfinansierade organisationer ska bedriva sin verksamhet med så lite negativ miljöpåverkan som möjligt. Det finns också beslutade styrdokument inom andra områden som gör landstinget mer klimat- och resurseffektivt och bidrar till ett hälsofrämjande miljöarbete. Det är framför allt:

- **Regional utvecklingsplan för Stockholmsregionen, RUFS**

Den regionala utvecklingsplanen för Stockholmsregionen beskriver mål och strategier för regionen fram till år 2030, med en utblick till år 2050. Visionen är att Stockholmsregionen ska bli Europas attraktivaste storstadsregion. I RUFS finns mål om en god livsmiljö och energieffektiv regionplanering som har bäring på ett hälsofrämjande miljöarbete och en minskad klimatpåverkan.

- **Regionalt trafikförsörjningsprogram för Stockholms län**

En attraktiv kollektivtrafik med ett ökat kollektivtrafikresande i regionen har positiva effekter för miljön. Det regionala trafikförsörjningsprogrammet innehåller långsiktiga mål för hur kollektivtrafiken ska utvecklas fram till år 2030. Det gäller exempelvis mål om minskat buller och minskade utsläpp av luftföroreningar som har en tydlig koppling till miljö och hälsa.

- **Landstingets folkhälsopolicy**

Landstinget ska verka för en god hälsa i hela befolkningen. För att landstingets verksamheter ska ha en gemensam utgångspunkt för detta arbete har en folkhälsopolicy tagits fram. Den utgår från de nationella folkhälsomålen och trender som rör hälsa och ohälsa i Stockholms län.

- **Landstingets investeringsstrategi**

Investeringsstrategin beskriver på ett övergripande sätt hur investeringsprocessen, prioriteringsmodellen samt dialog och rangordning av investeringar ska ske i landstinget.